پێشینەی هەندێک کەسب و کار لەبۆکان

(بەشی ٧)

٤١. <u>کەرەسەی کارەبا (بەرق)</u>

یەکەم ماتۆڕی بەرق وابزانم لە ساڵی ١٣٣٧ یا ٣٨ (٩-١٩٥٨) دا هاتە بۆکان. کابرایەکی فارس کارخانەکەی دامەزراند کە بە 'ئاغای موهەندیس' بانگیان دەکرد و تەنیا چەند مانگێک لەبۆکان مایەوە تا خەڵک گوتەنی "کارخانەی بەرق"ی وەڕێ خست. بینایەیەکی بچووکیان بۆماتۆڕەکە دروست کرد کە لە نێوان دەرمانگای پێشوو و حەمامی کەیخوسرەوی، لەسەر شەقامی سەرەکی شار و بەردەم ماڵی حاجی حوسەینی قوڕەیشی هەڵکەوتبوو.

سەرەتا بەرقی سەر شەقامیان کێشا، ئینجا خەڵکیش دەیانکڕی و بەم شێوەیە بەرق هاتە ماڵانیشەوە. کابرای موهەندیسی بەرق لەگەڵ کاکم ببوو بە دۆست و هاتوچۆی دووکانەکەی ئەوی دەکرد، لەبیرمە پێی گوت بۆچی لەدووکانەکەتدا کەرەسەی بەرقیش نافرۆشی، ئەوە برەوی زۆری دەبێت، ئینجا لیستەیەکی بۆگرت و ئەویش چوو لەتەورێز هێنانی (ئەودەم دووکانی کتێب و ڕۆژنامەی هەبوو). هەر لەو مانگانەدا و پێش کاکم، کاک عەلی کامەلایی و کاک محەممەدی حەڵەبی و ئەگەر هەڵە نەکەم کاک عەلی حەڵەبیش هەر ئەو کەرەسانە، واتە سیم و پریز و کلیل و تەقسیمی بەرقیان هێنا و فرۆشتیان.

دوای ڕۆیشتنی کابرای موهەندیس، تیکنیسیەنێک هات بۆ چاوەدێریی ماتۆڕەکە، کە بە فارسی قسەی دەکرد، نازانم فارس بوو یان تورک، بەڵام خەڵک هەر پێیان دەگوت موهەندیس، ناوی فیروزی بوو و تا ساڵی شۆڕشی ١٣٥٧ یش هەر لەوێ مابوو، ئیتر نازانم دوای ئەو چی لێهات.

یەکەم بۆکانییەک کە خەریکی کاری بەرق بوو و ببوو بە 'سیمبان' و بە سەر دارچرابەرقەکاندا هەڵدەگەڕا، کاک حوسەینی ئاشناگەر (حوسەینی حاجی خومگەر، برای بچووکی غەفووری ئاشناگەر) و کاک سادقی کامەلایی بوون. کاک حوسەین بەداخەوە لەسەر دارچرابەرقێک بەرق گرتی و کوشتی. کاک سادق هاوپۆلی قوتابخانەی من بوو و ئەویش جوانەمەرگ بوو. ئەوانە خزمەتکاری خەڵک و بەڕێوەبەری کارێک بوون کە ئەودەم گرنگایەتییەکەی هەست پێ نەدەکرا بەڵام ئێستا دەزانرێ چییە.

دواتر ئەم کەسانەش کاری سیمکەشی و سیمبانییان دەکرد: ڕەسول بەپەلە، ڕەحمانی حاجی نیژاد، برایم ڕەزایی، ڕەسووڵ ڕەسووڵ نیژاد، عەولای سەناعەتی، و یەحیا ئەحمەدی.

٤٢. قەوان و شریت و سی دی فرۆشی

قەوان یا سەفحە لەگەڵ گرامافون گەلێک زوو گەیشتۆتە بۆکان و لە قاوەخانەکان دانراون. سەفحەی مەلاکەریم و کاوێس ئاغا و سەید عەلی ئەسغەری کوردستانی و ئایشێ خان و .... . بۆ نموونە، لە قاوەخانەی حەمەحوسەینی خات سافیە (ڕەوشەن فیکر) لە سەر حەوزەگەورە و ڕووبەڕووی خورێنک، سەفحەیان لێداوە. گوایە نەمر سەید عەلی ئەسغەری کوردستانیش لە سەر ڕێگای چوون بۆ مەهاباد لە بۆکانیش لای داوە و لەو قاوەخانەیە دا گۆرانی گوتووە. ئەوەی باسی دەکەم هی ساڵانی دوای شەهریوەری ١٣٢٠ و سەردەمی کۆماری کوردستانە. بەڵام نەمبیستووە لەو ساڵانەدا کەس یا کەسانێک سەفحەیان لە بۆکان فرۆشتبێت. دیارە هەرچییەک من نەمبیستبێت بە واتای ئەوە نییە کە هەر نەبووە!

شریت و زەبتی سەوت (موسەجەلە)، ئەگەر هەڵەنەکەم، لە دەوروبەری ساڵانی ١٣٣٨ و ١٣٣٩ دا لە بۆکان پەیدا بوون. ئەوانەی وا سەرەتا ئەو دەزگایانەیان دەفرۆشت، عەلی حەڵەبی و میرزا عەلی کامەلایی بوون. دواتر کاکم (وەفا) و غەفووری ئاشناگەریش هاتنە ئەو گۆڕەپانەوە.[1] یەکەم سەفحە و شریتیش وابزانم حاجی عەلی فەرشی و عەلی حەڵەبی فرۆشتوویانە بەڵام لەبیرمە کاکیشم لە ساڵانی ١٣٤١ و ٤٢ دا سەفحەی دەفرۆشت. کاک محەممەدی حەڵەبیش کە کاری چاککردنەوەی ڕادیۆ و زەبت و تەلەفیزیۆنی دەکرد، سەفحە و شریتی دەفرۆشت. درەنگتر، ئەحمەد سەرایی و ئینجا عەبە چکۆلی هونەرمەندیش دووکانی شریت فرۆشییان دانا و بە گشتی خەڵکێکی زۆر بەو کارەوە خەریک بوون.

وابزانم سی دی درەنگتر و بە ئەگەری زۆر، لە شەستەکان (هەشتاکانی زایینی) دا، لە بۆکان پەیدا بوو.

٤٣. شۆفیری

زۆر واهەیە یەکەم لێخوڕی ترومبیل لە بۆکان ئەرمەنی یا ئازەربایجانی بووبێتن. یەکەم ترومبیلێکیش گەیشتبێتە بۆکان، دەبێ بارهەڵگر و تانکری نەوت بووبێت و پاشان جیپ، ئینجا سەواری و درەنگتر تراکتۆر و کۆمباین.

هەندێک ئاغای وەک قاسم ئاغای موهتەدی وئاغاواتی گوندەکانی دەوروبەری بۆکان یەکەم کەسانێک بوون کە ترومبیل (بەگشتی جیپ) یان کڕیوە و شۆفیریان بۆ گرتوون. ماڵی سەیدی زەنبیلیش جیپیان هەبوو و ماوەیەک شۆفیرێکی عەجەم بۆی لێدەخوڕین. بەشێک لەو ئازەربایجانییانەی ئێستا نیشتەجێی بۆکانن لە پەیوەندی ترومبیل لێخوڕین و چاککردنەوەیدا هاتوونەتە ئەوێ و گیرساونەتەوە. گرنگە ناوی

---

[1] یادداشتێکی کاک جەعفەر مەردانبەگی: "بیرەوەری من لە گڕام و سەفحەی ٣٣ دەور: لە ئەسل دا باوکم هەر قەسساب بوو بەڵام درەنگتر کەباب فرۆشتنیشی لە دووکانەکەی زیاد کرد، مێز و سەندەڵی تازەی لێ دانا و تەنیا گڕامافونی کەم بوو. ڕۆژێکیان شاعیری هەمێشە زیندوو، عومەر سۆلتانی (وەفا) بە بەر دوکان دا هات، باوکم گوتی عومەر، گوتی بەڵێ کاکە، باوکم گوتی کورەکان داوای گڕام دەکەن. کاک عومەر گوتی "جافە" بنێرە با دانەیەکتان بۆ بنیرم (کاک عومەر لەزمان دادە عاتیەی خیزانیەوە بە جافە بانگی دەکردم). لە خۆشییان، لە پیش کاک عومەردا خۆم گەیاندە دوکانەکەی، بەڵام ئەحمەد زییل ڕیگای نەدام بچمە ناو دوکان! کاک عومەر لە پیش دا چووبوە بانکی سادرات و نزیکەی چارەگە سەعاتێکی پێ جوو تا هاتەوە، بەڵام ئەو چارەگە سەعاتە لای من چەند کاتژمێر بوو! کاک عومەر لە گەل گرامەکە سەفحەیکی تازەی حەسەن زیرەک بە نێۆی "نەمام نەمام" ێشی بە خۆرایێ پێ دام، گرامەکە مارکی "تێپاز" بوو وزۆریشی کار کرد. لە بێرمە کەلاسی هەشت یان نو بووم، ئەۆ گرامە هەر مابوو، ئیواران لە گەل هاۆریم کاک برایم فەرشی لە ماڵی ئیمە یان لە ماڵی کاک برایم گۆیمان لە شیعرەکانی شاملو لە ژێر گورانییەکان بە دەنگی فەرهاد و داریوش دەگرت."

یەکەم شۆفیرەکان بزانرێت و تۆمار بکرێت. دەگوترێت کە "ئەکبەر ئاسوّری" ئازەربایجانی- زاوای نەمر حەسەن زیرەک، هەول کەس بووە کە لە بۆکان ماشێنی باریی لێخوڕیبێت.

کاک ڕەحیم بەهرام زادە بۆی نووسیوم:

"میرزا عەلی عەبدوڵڵازادە شۆفیری قاسم ئاغای موهتەدی بوو. گوایە میرزاعەلی لە ساڵانی ١٣٤٦ و ٤٧ لە پێوەند لەگەڵ شەڕی چەکداریی کورددا گیراوە. میرزا عەلی دواتر لە بەنداوەکەی بۆکان کاری دەکرد و شۆفیری ئیدارەی "آب و برق" بوو." من خۆیشم کاک عەلیم لە سەردەمی شۆفیری کردن بۆ قاسم ئاغا و دواتریشدا بە باشی لەبیرە، مرۆڤێکی هێدی وهێمن و بێ ئازار بوو.

٤٤. تەعمیرکاری (فیتەری) ی ترومبیل

ئەوەندەی بزانم ئەم کارەش سەرەتا بە دەست ئازەربایجانی و ئەرمەنییەکانەوە بووە بەڵام ناوی کەسیان نازانم. تەنیا "نیعمەت" م لەبیرە کە دووکانی تەعمیراتی هەبوو لە نزیک گەراج. گرنگە بزانرێت کام بۆکانی بۆ یەکەم جار چۆتە ئەو بوارەوە و دووکانی کردۆتەوە و لە کام شوێن و کەی؟

لەم دواییانەدا، وەستا خالید بەهاری، وەستا سمایلی نیکفال (ئازەری)، ئەحمەد ئیسلامی و حەمە فابرێک وەستای تەعمیرکاری ماشێن بوون لەبۆکان.

فرۆشتنی کەرەسەی ترومبیلیش خۆی بوارێکی جیاوازە و لە پەیوەندی کاری سەرەوەدایە. کێ یەکەم دووکانی "قەتعە" فرۆشیی ماشێنی لە بۆکان کردەوە؟ من تەنیا عەبدوڵڵا دەبباغیم لەبیرە کە لە نزیک گەراج دووکانی هەبو، هەروەها کاک عەوڵای ئاسەف لە دوکانەکانی دادخواە دا قەتعەی ماشێنی دەفرۆشت. بەڵام پێش ئەوان و دوای ئەوان کێ بوون؟ نازانم.

بە هەمان شێوە، ئاگاداری کاری پەنچەرگیری و ڕۆن گۆڕینی ماشێنیش نیم. دەزانم کوڕێکی نابینای عەجەم لە بۆکان دووکانی گۆڕینی ڕۆنی ماشێنی بوو، بەڵام چۆن کاری دەکرد و چۆنی ڕۆن دەگۆڕی، نازانم.

٤٥. گەراجداری

گەراج یا گاراجی سەرەکیی بۆکان هی حەمەدەمین ئاغای ئێلخانی زادە بوو، وابزانم دواتر قاسم ئاغای موهتەدیش گەراجی کردەوە. یەک لە یەکەمین گەراجدارەکانی بۆکان میرزا مەحموودی غەوسی باوکی کاک عەبدولخالق و کاک محەممەدی غەوسی بوو.[2] و پاشان میرزا عەلی بەهرامپوور بوون، واتە من ئەوانەم لەبیرە. کێی دیکە پێش ئەوان و دوای ئەوانن؟ نازانم. تاجر و دووکانداری بۆکان کە باریان بۆ دەهات چەند بارهەڵگرێکی هەژار هەبوون کە عەمباڵی گاراجیان پێ دەگوتن. ئەوان بارەکانیان لە کۆڵیان دەدا و دەیانبرد بۆ خاوەنەکەی. درەنگتر، واتە ٧ – ٨ ساڵێک پێش شۆڕشی ١٣٥٧ چەرخیان دروست کرد کە بارەکەیان پێی دەبردە شوێنی خاوەنەکەی، ئەوە هەندێک باشتر بوو و ئەو زەحمەتەی نەبوو کە بەشان هەڵیانبگرتایە.

---

[2] میرزا مەحموود مرۆڤێکی خوێندەواری باڵابەرز و لەسەرخۆ بوو. لە وەرزی زستاندا بە میوانی بانگ دەکرایە ماڵان و لەوێ کتێبی وەک شانامە و ئەسکەندەرنامە و شتی وای دەخوێندەوە. من چەندجارم لەماڵی خۆمان بینیبوو. خزمایەتییەکی دووریشمان لەگەڵ یەکتردا هەبوو.

گەڕاجی بۆکان هەر ئەوە بوو کە لە لای ڕۆژئاوای مەیدانی گاراج هەڵکەوتبوو! ئوتوبۆسی تەورێز و شارەکانی دیکەش لەوێ ڕادەوەستان، ماشێنی بار هەڵگریش هەر لەوێ باریان لێ دادەگیرا. دەفتەری فرۆشتنی بلیتیش هەر لەوێ بوو. سەید عەلی قورەیشی بلیتی دەفرۆشت و دەهاتە نێو ئوتوبۆسەکان و موسافیری دادەمەزراند. کەسێکی دیکەی کە لە کاری گەڕاجدا بوو، .... مەلا مەحموودی بوو کە بەداخەوە ناوی تەواویم لەبیر نییە.

ناوی عەمباڵەکانی گەڕاجیشم هەر لەبیر نییە و سەدبریا کەسانی دیکە ناوەکانیان تۆمار بکردایەن یا بەمنیان ڕابگەیاندایە با دواتر لە بابەتەکەی زیاد بکەم.

لەم دواییانەدا چەند گەراجی تازەش کرابوونەوە:

گەراجی محەممەد پالەوانی، گەراجی حاجی عەلی ڕەزایێ، گەراجی حەسەن ئاغای قادری لە ڕێگای سەقز، و گەراجی رەحمان حوسێنزادە.

٤٦. قەپانداری

لە بۆکان دوو قەپان هەبوو کە کاروباریان برەوی زۆربوو و لە ڕاستیدا وەک دڵی ئابووریی شارەکە سەیر دەکران: قەپانی قاسم ئاغا لە بەری ڕۆژهەڵاتی شەقامی سەرەکی و قەپانی حەمەدەمین ئاغا لە بەری ڕۆژئاوای شەقامەکە، ڕووبەڕووی یەکتر. کاری سەرەکی قەپانەکان کێشانی دانەوێڵە و بەگشتی گەنم و جۆ و نۆک بوو بۆ عەللافەکان. خەڵکی گوندەکان گەنم و دانەوێڵەیان دەهێنا و بە عەللافیان دەفرۆشتن و لە سەر ئەو دوو قەپانە دەیانکێشان. قەپاندار هەبوون کە قەپانەکەیان بە قۆنتەرات هەڵدەگرت و لەو کاری کێشانی دانەوێڵەیەدا حەقدەستێکیان بۆ خۆیان هەڵدەگرت. بیستوومە نەمر عەبدوڵڵا ئێرانی لە قۆناغێکی ژیانیدا لە بۆکان، قەپانی بە قۆنتەرات هەڵگرتووە. بەڵام ناوی کەسی دیکە نازانم. "بەرقەپان" واتە دەوروبەری شوێنەکە هەمیشە قەرەباڵغ و پڕ هەرا وگرمە بوو. ماشێن لەولاوەتر ڕادەوەستا بەڵام داشقە و بەرهەڵگر و فرۆشیار و کڕیار و قەپاندار هەرا وزەڵازەڵایەکیان بوو کە لە هیچ شوێنێکی دیکەی بازاڕدا، وێنەی نەبوو.

دواتر، ئەم کەسانەش قەپانەکانیان بەڕێوە دەبرد: میرزا برایم مەجیدی، کاک حەمە رەسول داباشی(وەفادار)، حاجی تورکە (محەممەد کازمی) و حەسەن خانی تاهیری.

٤٧. عەللافی

بۆکان لە باری کشت وکاڵەوە ناوچەیەکی بەپێزە و بە تایبەت گەنم و جۆ و نۆکی زۆرە. عەللاف کەسانێکن کە گەنم لە گوندییەکان دەکڕن و دەینێرن بۆ شارەکانیتر و لەوێ دەیفرۆشن. بۆکان عەللافێکی زۆری هەبوون، بەڵام بە داخەوە ناویانم لەبیر نییە. دەبێ ئەو ناتەواوییەی کارەکەی من کەسانی دیکە پڕی بکەنەوە.

مامۆستا هەژار لە چێشتی مجێوردا کاتێ لە سەردەمی ژیانی خۆی لە بۆکان دەدوێت، باسی شەریکایەتی خۆی لەگەڵ حوسەینی فاتیحی و عەبدولکەریمی خات شەوکەت (هەمزەیی) دەکات و دەڵێ

پێکەوە گەنمیان کڕیوە و فرۆشتوویانەتەوە و خێریان کردووە. بەو حیسابە مامۆستا هەژار لە سەردەمی لاویەتیدا لە بۆکان، عەللاف بووە.

عەللافەکان لە هاوین و سەرەتاکانی پایزدا، گەنم و جۆیان لەگۆڕەپانێکی گەورەی پشت قەپانەکان ڕۆدەکرد و شەقڵیان لێ دەدا. کۆگای دانەوێڵە لە گۆڕەپانەکەدا زۆر بوون و نەمبیستەوە کەس دەست لە کۆگای خەڵکی دیکە بدات. کامیۆن یا ماشێنی بار هەڵگر ڕۆژانە دەهاتن و عەمباڵ گەنم و جۆیان بە گۆنی (تەلیس) لە کۆڵ دەدا و لە کامیۆنەکانیان وەسەردەخست.

کاک نادر فەتحی دەنووسێت:

"باپیرم ئەحمەد فەتحی و براکەی برایم فەتحی کە شەریکیش بوون، عەلافی کۆنی بۆکان بوون."

ئەوەش ناوی چەند عەللافی دیکەی بۆکان کە کاک جەعفەری مەردانبەگی بۆی نووسیوم:

حاجی سەید قادری عەللاف (حوسینی)، حەمە چکۆل (دیهبەندی)، حەسەنی بایزئاغا (ڕەحمانی)، مەلا ڕەحمان ماجیدی، سەید حوسەین توتونچی، عەبە کێلەکەویی (کەریمی)، عومەر شیخی، و حاجی فەتحوڵڵا موقتەدیری و برایم مورادی.

ئەم کەسانەی خوارەوەش لە بۆکان ئارد فرۆشییان دەکرد، کە ئیش وکارێکە بە تەنیشت عەللافییەوە:

حاجی قادری حوسەینی، مەلا حەمەدەمین عەزیزی، حاجی کەریم لێلی پوور، سەید برایم بەرزنجی، کاک سەعدون مام سیدە، توراب خانی فەیزوڵڵابەگی، حاجی مستەفا ئیسماعیلزادە، و حاجی عەوڵا عەزیزئامان.

درێژەی هەیە